

УДК: 316.334.3:327.3

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ «ГЛОБАЛЬНЕ ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО»**Ірина Нерубашенко**

*Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, кафедра політичних наук
вул. Старопортофранківська, 26, 65020, Одеса, Україна
e-mail: nпри_politolog2010@mail.ru*

Розглянуто основні підходи до розуміння концепту глобального громадянського суспільства, що досліджено через з'ясування сутності глобального суспільства як ширшої категорії. Проаналізовано головні структурні елементи глобального громадянського суспільства, його суб'єкти й ознаки.

Ключові слова: глобалізація, глобальне суспільство, глобальне громадянське суспільство.

Формування громадянського суспільства у багатьох країнах світу та розширення глобалізованих соціальних мереж виявилися основними складовими проекту третього тисячоліття — розбудови «глобального громадянського суспільства». Філософські й моральні ідеали, юридичні практики й інформаційні технології історично зумовили появу теоретичних підходів до його вивчення. У сучасному політологічному дискурсі вчені зазначають різні аспекти актуалізації та власне розуміння концепту глобального громадянського суспільства, відшукують відповіді щодо його сутності й акторів.

Проблематика сутності, функціонування та перспектив розвитку глобального громадянського суспільства вивчалася у дослідженнях У. Бека, Х. Булла, І. Валерстайна, Дж. Гольдстайна, В. Добренькоє, В. Іноземцева, Р. Коєхена, Г. Колодко, В. Кувалдіна, С. Кружалова, К. Мацуури та ін. Важливим у їхніх працях є обґрунтування взаємозалежності та різних аспектів взаємодії глобального громадянського суспільства і глобальної (транснаціональної, субнаціональної) держави. З-поміж українських учених, котрі займалися цією проблематикою, виокремимо праці В. Бебика, Р. Войтовича, М. Здоровеги, О. Кіндратець, О. Полторакова, В. Співака, В. Степаненка, К. Трими. У цих розвідках значна увага приділялася аналізу сутності глобального громадянського суспільства (як нової форми соціальної організації), інституційним аспектам його функціонування. Однак, зважаючи на багатовимірність глобалізаційних процесів, їхні суперечності на національному й транснаціональному рівнях, можемо констатувати недостатню концептуалізацію глобального громадянського суспільства. Наше завдання — розгляд основних теоретико-методологічних підходів до вивчення досліджуваної теми.

Щоби з'ясувати сутність концепту «глобальне громадянське суспільство», необхідно визначити спочатку ширше поняття — «глобальне суспільство». Глобальне суспільство — це спільна діяльність людей, сукупність відносин, яка формується внаслідок реалізації спільних інтересів і виробництва спільних благ на глобальному рівні. Такі спільні блага, за Дж. Модельські, — міжнародний мир, безпека, збереження територіальної та політичної цілісності суб'єктів, регуляція економічних відносин.

Основними структурними елементами глобального суспільства, на думку Р. Войтовича, є: взаємини між суб'єктами глобальної соціальної організації; відносини між глобальним суспільством та іншими формами соціальної організації; механізми регулювання системи глобального суспільства; механізми розвитку глобального суспільства [2]. Отже, глобальне громадянське суспільство належить до форм глобального суспільства, що також охоплює: глобальне інформаційне суспільство; глобальне комунікативне суспільство; глобальне відкрите суспільство; глобальне громадянське суспільство. Глобальне громадянське суспільство сьогодні вже є реальним актором сучасної міжнародної політики, здатним конкурувати з владою, висуваючи та лобіюючи альтернативні цінності. Це і зумовлює актуальність його дослідження.

Будучи новою концепцією, глобальне громадянське суспільство довільно інтерпретується суспільствознавцями і політиками. Політики (зокрема західні) аналізують глобальне громадянське суспільство як поширення чогось такого, що вже існує на заході; підтримка громадянського суспільства розглядається у вигляді певного політичного еквівалента неолібералізму в економіці. Глобальне громадянське суспільство вважають обмежувачем ролі держави (обмежує повноваження держави і перебирає на себе частину її функцій). На думку же самих активістів громадянського суспільства, його призначення — не обмеження ролі держави, а підвищення відповідальності політичних інститутів.

Ідея глобального громадянського суспільства започаткована від концепції І. Канта, який допускав виникнення права світового громадянства (*juscosmopoliticum*), що сполучає громадян і держави у вищу республіканську співдружність держав. Цей союз він називав «універсальним громадянським суспільством». Двома століттями згодом концепція міжнародного суспільства, розроблена у працях Х. Булла та М. Уайта — представників англійської школи міжнародних відносин другої половини ХХ ст., котрі з'єднуючи нові явища, спробували зберегти старе значення *societascivlis*.

Перший методологічний підхід запропонував англійський мислитель Дж. Кін. На його думку, глобальне громадянське суспільство як соціальний феномен, що постійно розвивається, є незавершеним проектом. Він «складеться з іноді розвинутих, а іноді нерозвинутих взаємозв'язаних мереж, пірамід та комунікативних (*hubandspoke*) кластерів соціально-економічних інститутів і акторів, котрі самоорганізуються через межі з усвідомленою метою об'єднати світ по-новому»[9, с. 8]. Характеризуючи причини виникнення та генезу глобального громадянського суспільства, учений виокремив сім взаємопов'язаних тенденцій: 1) відродження концепції громадянського суспільства у Східній і Центральній Європі та її актуалізація в період посткомуністичних революцій початку 90-х років ХХ ст.; 2) вплив нових супутникових та комп'ютерних технологій і комунікацій; 3) формування під впливом масових пацифістських і екологічних рухів нової глобальної самосвідомості щодо життя в світі, який потенційно саморуйнується; 4) поширення думки про формування нового глобального політичного порядку після розвалу світової комуністичної системи радянського типу; 5) значне посилення впливу неоліберальної економічної парадигми та всевітнє розростання ринкової капіталістичної економіки; 6) настрої масового розчарування, передусім серед населення країн «третього світу» стосовно обіцяної економічної допомоги постколоніальним країнам; 7) посилення тривоги щодо небезпечного політичного вакууму, який виник унаслідок розпаду імперій та держав, і став причиною багатьох громадянських війн в різних куточках планети[9, с. 1–2].

Другий методологічний підхід є порівнянням глобального громадянського суспільства із традиційним громадянським суспільством. Багато учених вбачають у цьому феномені певну закономірну історичну фазу розвитку громадянського суспільства в епоху глобалізації, акцентують на концептуальній схожості неологізму «глобальне громадянське суспільство» з його історичним аналогом, що традиційно формувався і розвивався в межах національних держав. Дослідники зазначають: глобальне громадянське суспільство — «близький концептуальний родич громадянського суспільства»; він з'явився на авансцені в останню чверть XX ст. як корисна концепція для характеристики глобального автономного простору цивільної й організаційної активності в епоху глобалізації [10, с. 12]. З позиції В. Степаненка, глобальне громадянське суспільство, за цим підходом, є «третім сектором», що не лише відрізняється від модерної державоцентристської моделі міжнародних відносин і глобального економічного ринку, а є певною альтернативою їм [6, с. 161].

Третій методологічний підхід убагацьковує основну родову ознаку глобального громадянського суспільства в спорідненості цього феномену з процесами глобалізації. Суперечливий характер глобалізації поєднує і оптимістичні можливості міжнародної економічної кооперації, розширення свободи комунікації та інформації, і гострі проблеми нерівності економічного розвитку різних країн. Глобальне громадянське суспільство як виявлення глобалізації повністю засвідчує її суперечливий характер.

Усім елементам глобального громадянського суспільства притаманна одна загальна риса: незважаючи на просторово-часові відмінності, вони свідомо самоорганізуються і здійснюють свою транснаціональну діяльність поза владними структурами [7, с. 60].

Формулу глобального громадянського суспільства сприймають не всі дослідники. Е. Гіденс вважає її суцільним неологізмом, оскільки вона покликана встановити баланс таких процесів: 1) зниження ролі держави; 2) різке підвищення ролі ринку. У концепції вченого ідея глобального громадянського суспільства має три основних виміри — громадянськість, інформаційність, участь [8]. Отже, ця концепція розв'язує аспекти проблеми глобального громадянського суспільства, котрі мають пояснити розвиток глобального капіталізму, з'ясувати причини посилення взаємозалежності й взаємопов'язаності світу, визначити принципи становлення глобальної свідомості. Теоретико-методологічна цінність концепції Гіденса полягає в тому, що йому вдалося чітко розмежувати економічний, соціальний і політичний чинники всесвітньої взаємозалежності, а це натомість спростувало ідею ототожнення понять «світове» та «глобальне» суспільство. Втім досів науковій літературі з поняттям «глобальне громадянське суспільство» часто паралельно циркулюють поняття «глобальне суспільство», «мегасуспільство», «всепланетне людство», «світове суспільство» і под.

Багато сучасних теоретиків дотримуються погляду: глобальне громадянське суспільство є демократичною альтернативою глобалізації «знизу» як відповідь на глобалізацію «згори» [6, с. 162]. Йдеться про те, що у системі глобального управління немає механізмів контролю за процесом прийняття політичних рішень громадськістю. Це засвідчує потребу збільшення демократичної участі в глобальному контексті. М. Здорова звертає увагу на такі особливості глобального громадянського суспільства:

1) Домінування інтересів людини як індивіда над інтересами людини як громадянина. Це підтверджує формування нових концепцій безпеки особистості у сучасній міжнародній теорії та практиці, й нових форм міжнародного співробітництва,

котрі зосереджені переважно на оптимальному й першочерговому забезпеченні потреб населення, а не національних держав. Окрім того, відбувається цілеспрямоване інвестування у розвиток людського потенціалу з метою максимального використання людських можливостей і под.[4];

2) Його функціонування за межами національної держави, у сфері міжнародних взаємин. Можемо констатувати, що національні громадянські суспільства (сфера недержавних відносин) сьогодні розширюють свої повноваження на основі міжнародного рівня. Відбувається формування структури нового міжнародного громадянського інституту, який ґрунтується на цінностях та принципах демократії [3].

Глобальне суспільство характеризується низкою таких ознак: 1) відокремлена від наддержавних, міждержавних і державно-національних утворень сукупність структур, що складається з громадян, їхніх добровільних асоціацій і об'єднань, соціальних груп, націй та ін.; 2) вільні відносини між суб'єктами глобального громадянського суспільства; 3) домінування громадянських прав і прав націй та народів над глобальними (наддержавними й міждержавними) угодами та державно-національними законами; 4) забезпечення прав і свобод особистості, можливостей реалізації її інтересів та прагнень, політичного, ідеологічного, релігійного, етнічного й інших видів плюралізму; 5) наявність приватної власності, вільної конкуренції, вільних відносин обміну діяльністю та її продуктами між незалежними власниками, тобто ринку; 6) саморегуляція відносин між людьми, їх асоціаціями і добровільними об'єднаннями на основі соціальних і психологічних норм — регуляторів суспільного життя; 7) розмаїття соціальних, інтелектуальних, наукових, культурних ініціатив і под.; 8) збереження національних, соціальних та інших традицій, культури тощо [1].

Головними структурними елементами глобального суспільства в постають недержавні або неурядові організації національних громадянських суспільств, котрі трансформуються у міжнародні неурядові організації. Важливо, що ускладнення структури глобального суспільства, розширення простору для його функціонування спричиняє розмивання інституціональних кордонів державної та недержавної сфер. Так, відбувається загострення проблеми залучення до громадянського суспільства нових — індивідуальних і колективних міжнародних членів [5]. Головно це стосується проявів діяльності глобального тероризму як деструктивного явища у становленні глобального суспільства.

Дослідник В. Степаненко звертає увагу на те, що нітрадиційний термін «societascivilis», ні державно-центрична концепція міжнародного суспільства не в змозі пояснити появу глобального громадянського суспільства [6]. Глобальне громадянське суспільство — сфера ідей, цінностей, інститутів, організацій, мереж і громадян, розташована між сім'єю, державою та ринком, діє поза національними суспільствами, політик і економік. Усі актори глобального громадянського суспільства, попри відмінності між ними, мають спільну рису. На величезних географічних відстанях, незважаючи на бар'єри в часі, вони свідомо самоорганізуюватимуться і проведуть транскордонну діяльність поза урядовими структурами з мінімумом насильства та максимальною повагою принципу цивілізованого розподілу ресурсів між різними життєвими стилями. Водночас глобальне громадянське суспільство обмежене в просторі, оскільки є регіони (наприклад, більшість країн Африки, значна частина Азії і под.), де громадянське суспільство відсутнє або тільки починає формуватися.

Концепція глобального громадянського суспільства допускає його існування зовні й над національними, регіональними і локальними соціумами. Елементи

наднаціональної і неурядової сфери простежувалися й раніше, але лише за останні два десятиріччя зросла кількість і масштаби діяльності суб'єктів глобального громадянського суспільства.

Окремі теоретики глобального суспільства не лише акцентують на акторах «поза суверенітетом», неурядових організаціях і загалом населенні планети, а й вважають однією з головних ознак існування глобального суспільства стрімкість поширення різноманітних глобальних криз. На їхню думку, такі кризи зумовлюють появу загальних інтересів і усвідомлення єдиної ідентичності в усіх землях. У зв'язку з цим і держави, й інші конкретні спільності — цивілізації та культури — повинні розглядатися як абстракції, котрі народжуються загальносвітовим комплексом громадських стосунків. Саме цей комплекс усе помітніше набуває ознак самоврядного глобального громадянського суспільства. Головна проблема такої постановки питання полягає в тому, що її прибічники наполегливо вилучають із цього комплексу держави, вважаючи їх застарілими, відмираючими інститутами. Зауважимо, що громадянське глобальне суспільство, як суспільство взагалі, немислиме без його співвідношення з такою ж масштабною інституцією — державою.

Отже, глобальне громадянське суспільство є метасуспільною структурою у вигляді глобального конгломерату різноманітних організацій. Найгостріше питання, що зумовлює перспективу подальших досліджень цього феномену — оцінка перспектив розбудови справді дієвого позадержавного механізму роз'язання (послаблення) проблем, котрі виникають у контексті глобальних змін. Чи зможе глобальне громадянське суспільство виконувати урівноважуючу роль на глобальному рівні — залишається предметом наукових дебатів і простором для дослідницького інтересу.

Список використаної літератури

1. *Бєбик В.* Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент [Електронний ресурс] / В. Бєбик // Укр. центр політ. менеджменту. — 2012. — №4–5. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=56&c=1190>.
2. *Войтович Р. В.* Глобальне суспільство як нова форма соціальної організації у сучасних умовах [Електронний ресурс] / Р. В. Войтович // Державне управління: теорія та практика. — 2005. — №2. — Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/philo/05vrvosu.pdf>
3. *Здоровега М.* Особливості становлення глобального громадянського суспільства / М. Здоровега // Укр. нац. ідея. — 2014. — Вип. 26. — С. 101–106.
4. *Кружалова С. Е.* Формирование и развитие глобального гражданского общества как способа «гуманизации» и «цивилизации» глобализации [Электронный ресурс] / С. Е. Кружалова. — Режим доступа: http://www.gusnauka.com/3._KAND_2007/Politologia/16398.doc.htm.
5. *Полтораков О. Ю.* Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин / О. Ю. Полтораков // Дослідження світової політики. зб. наук. праць. — К. : Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України. — 2008. — Вип. 44. — С. 149–156.

6. Степаненко В. Глобальное гражданское общество: концептуализации и посткоммунистические вариации / В. Степаненко // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2005. — № 2. — С. 156–175.
7. Трима К.А. Особливості функціонування глобального громадянського суспільства // Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: зб. матеріалів II-ої Інтернет-конференції (16 берез. 2012 р.) / за заг. ред. К. В. Балабанова. — Маріуполь : [б. в.], 2012. — С. 56–60.
8. Anheier H. Global Civil Society: 2001 / H. Anheier, M. Glasius, M. Kaldor. — Oxford: Oxford Univ. Press, 2001. — 348 p.
9. Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. — London : Cambridge University Press, 2003. — 236 p.
10. Hall B. Global Civil Society : Theorizing a Changing World // Convergence. — 2000. — Vol. 33. — Is. 1–2. — P.10–42.

**ТЕОРЕТИКО-
МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА КОНЦЕПТА «ГЛОБАЛЬНОЕ
ГРАЖДАНСКОЕ ОБЩЕСТВО»**

Ирина Нерубашенко

*Государственное заведение “Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского”, кафедра политических наук
ул. Старопортофранковская, 26, 65020, Одесса, Украина
e-mail: pnpu_politolog2010@mail.ru*

Рассматриваются основные подходы к пониманию концепта глобального гражданского общества, что исследуется через выяснение сущности глобального общества как широкой категории. Анализируются главные структурные элементы глобального гражданского общества, его субъекты и признаки.

Ключевые слова: глобализация, глобальное общество, глобальное гражданское общество.

**THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS ANALYSIS OF
CONCEPT OF «GLOBAL SOCIETY»**

Iryna Nerubashchenko

*State institution Southern National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky
(Odesa), department of political sciences
Staroportofrankivska st., 26, 65020, Odesa, Ukraine
e-mail: pnpu_politolog2010@mail.ru*

The main approaches to the understanding of the concept of global civil society. Global civil society is studied through the elucidation of the essence of the global society as a broad category. The basic structural elements of a global civil society and its actors. Analyzes the main features of a global civil society.

Keywords: globalization, global society, global civil society.